

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 20 (33)

Суми – 2020

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i20.p15>

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРИНЦИПІВ ПРАВА ЯК ІНТЕГРУЮЧОГО ЕЛЕМЕНТУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

*Станько Ірина Ярославівна,
здобувач кафедри теорії та права
Національної академії внутрішніх справ*

Стаття присвячена вивченню принципів права як інтегративного елементу правової системи. Автором розглянуто основи інтеграційні зв'язки із різними компонентами правової системи, зокрема інтеграції принципів права із ідеологічними компонентами правової системи, що у подальшому впливає на формування та розвиток доктринальної складової правової системи. Розглянуто зовнішню спрямованість інтеграційного впливу принципів права, що виявляється опосередковано у взаємодії правової системи із соціальною системою (суспільство) завдяки інтегративним властивостям принципів права.

Автором наголошено на важливості принципів права та їх інтеграційного впливу на розвиток правової системи України, оскільки серед важливих елементів правової системи саме принципи посідають одне із ключових місць, оскільки являють собою систему найбільш загальних і стабільних імперативних вимог, і виражають ідею та дух права.

Вивчення принципів права як інтегративного елемента правової системи потрібно також розглядати через призму їх функцій, які дозволять пояснити – яким чином відбувається інтеграція складових елементів системи або її частин, як працює цей системозберігаючий механізм. З цією метою пропонується зупинитися на найбільш показових напрямках впливу принципів права як їх функціях всередині системи, а саме: системоутворююча, регулятивна, правозаповнююча, ціннісна, правотворча, ідеологічна.

Осмислення принципів права як інтегративного елементу правової системи зумовлюється наявністю в методології сучасного правознавства широкого набору пізнавального інструментарію, серед якого інтегративний підхід до розуміння правових явищ.

Висвітлення об'єднуючої ролі принципів в праві та правовій системі зокрема, дозволяє ще раз підкреслити їх значущість по відношенню до інших феноменів правової дійсності, зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки між окремими елементами в структурі системних утворень.

Інтеграційна роль принципів права виявляється у двох напрямках функціонування правової системи – у зовнішньому та внутрішньому. У зовнішньому напрямку їх роль полягає у забезпеченні інтеграції правової системи у систему вищого рівня, якою є суспільство, що дозволяє стверджувати про опосередкованість впливу принципів права. У внутрішньому напрямку роль принципів права виявляється безпосередньо як у фактах забезпечення взаємодії окремих явищ, так і у факті самого існування власне правової системи, у якій поєднуються правові ідеї та цінності, групові та індивідуальні інтереси, динамічні та статичні явища дійсності.

Ключові слова: принципи права, правова система, інтегративність, функції принципів права.

Stanko I. Ya. Theoretical and legal analysis of the principles of law as an integrating element of the legal system. The article is devoted to the study of the principles of law as an integrative element of the legal system. The author examines on the basis integration coherences with various components of the legal system, in particular the integration of the principles of law with the ideological components of the legal system, which further influences the formation and development of the legal system as a

doctrinal component. The external orientation of the integrative influence of the principles of law, which is mediated in the interaction of the legal system with the social system (society) due to the integrative properties of the principles of law, is considered

The author emphasized the importance of the principles of law and their integrational influence on the development of the legal system of Ukraine, because of the important elements of the legal system, the principles occupy one of the main place. Principles of law represent system of the most general and stable imperative requirements, and express the idea and spirit of law.

The study of law principles as an integrative element of the legal system should also be considered through the lens of their functions, which will explain - how is the integration of the main elements of legal system, how this system-saving mechanism works. For the purpose it is proposed to dwell on the most illustrative directions of influence of the principles of law as their functions within the system: system-forming, regulatory, law-enforcement, value, law-making, ideological.

Understanding the principles of law as an integrative element of the legal system is conditioned by the presence in the methodology of modern jurisprudence of a wide range of cognitive tools, including an integrative approach to understanding legal phenomena.

Illustration of the unifying role of principles in law and the legal system in particular, allows us to re-emphasize their importance in relation to other phenomena of legal reality, to understand the cause and effect relationships between individual elements in the structure of systemic entities.

The integrative role of the principles of law is appear in two directions of the functioning of the legal system - in external and internal. In the external direction, their role is to provide the integration of the legal system into the higher level of society, which allows to assert the indirect influence of the principles of law. In the internal direction, the role of the principles of law evolves itself both in the facts of ensuring the interaction of individual phenomena, and in the fact of the existence of the proper legal system, which combines legal ideas and values, group and individual interests, dynamic and static phenomena of reality.

Key words: principles of law, legal system, integrative, functions of law principles.

Постановка проблеми й актуальність дослідження. Розвиток правової системи України та її слідування стандартам права Європейського Союзу все більше вимагає вивчення основних елементів, які забезпечують функціонування демократичних ідей та цілей. Таким важливим елементом є принципи права, які є складною правовою категорією, яка потребує практичного опрацювання та належного правового осмислення. З цього приводу М. Кравчук акцентує увагу на тому, що: «Принципи права визначають правоутворюючу і правореалізаційну діяльність, координують функціонування механізму правового регулювання, виступають критерієм правомірності чи неправомірності дій соціальних суб'єктів, формують правове мислення і правову культуру, цементують систему і структуру права. Взаємодія всіх принципів сприяє існуванню і функціонуванню правової системи» [10, с.97].

Унікальність принципів права, їхня фундаментальність та вплив на інші елементи правої системи дає можливість говорити про інтегративні властивості принципів права.

Рівень розробки теми. Вивчення принципів права стали предметом наукових досліджень українських вчених, які системно розглядали їх

значення та вплив на правову систему. Відтак, низка вчених України М. Козюбра [2], Н.Оніщенко [15], А.Колодій [20], О. Скакун [6], Л.Луць [11], М.Кравчук [10], О.Уварова [3], Т.Фулей [7] розглядали фундаментальні аспекти принципів права, їхні різновиди та значення для правової системи, однак вивчення принципів права як інтегративного елемента правової системи, їхнього особливої форми взаємодії, що пронизують своїм впливом різні сторони та сфери правового буття не достатньо висвітлено в наукових працях сучасних правників. Тому метою даної наукової розробки є висвітлення особливостей прояву інтегративних властивостей принципів права як важливого елемента правової системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Отже, одним із таких інтегративних елементів будь-якої правової системи є принципи права, які можна визначати як систему найбільш загальних і стабільних імперативних вимог, закріплених у праві, які є концентрованим вираженням найважливіших сутнісних рис і цінностей, притаманних конкретній правовій системі, і визначають її характер та напрями подальшого розвитку [1, с. 98]. Як підкреслив М. Козюбра, не зважаючи на те, що кожна правова система хоч і

має свої власні, іноді навіть протилежні, принципи, все ж таки спільними для них усіх є універсальні та цивілізаційні принципи [2, с.157].

Принципи права є однією із важливих категорій сучасної юридичної науки. Це пояснюється тим, що принципи права органічно властиві праву, саме в принципах права відбито його сутність. Вони значною мірою визначають специфіку і зміст будь-якої правової системи. Тому з ними пов'язані першорядні питання загальнотеоретичного правознавства. Аналіз особливостей, функцій, системи і змісту принципів права дозволяє виявити основи формування системи права, специфіку тієї чи іншої правової системи.

У науковій літературі принципи вивчаються у двох основних аспектах: по-перше, принципи розглядаються як фундаментальні засади систем наукового знання в формі методології, теорій, концепцій, вчень тощо; по-друге, принципи, які існують й діють у реальному житті людини, в природі й суспільстві [3, с. 217]. Більш чіткіше висловив думку Я. Аскін, який вказав, що принципи можуть характеризувати як буття, об'єктивний світ, виступаючи при цьому як основа щодо інших характеристик речей, процесів, станів, властивостей, зв'язків, так і мати значення основи для здійснення певної пізнавальної й іншої діяльності, для побудови системи знань, викладення того чи іншого вчення [4]. Таким чином, принципи права інтегруються із ідеологічним компонентом правової системи, що у подальшому впливає на формування та розвиток доктринальної складової правової системи. Саме система наукових знань формує світосприйняття особи.

Варто, також, навести наукове бачення О. Уварової, яка вказує на те, що принципи права – це абстрактні, на відміну від норми права, імперативні вимоги. І саме їх абстрактне формулювання «відлякує» суб'єктів правозастосування, яким на допомогу мають прийти науковці. [3, с. 219]. А принципи права часто сприймаються як довільні конструкції людського розуму [5, с. 115], реалізація яких залежить від рівня усвідомлення права. Для подолання такої невизначеності варто розглядати можливість визнання їх неформальним нетрадиційним джерелом права.

Із зазначеного вище випливає, що принципам права властива дворівнева інтеграція у процесі юридичної діяльності – у якості доктринального та практичного компонентів правової системи. Тобто, вони (принципи) не тільки акумулюють у собі відповідні теоретичні надбання юридичної науки, а й екстраполюють їх у практичну площину.

Не менш цікавим у процесі розкриття інтегруючих властивостей принципів права є їх видова характеристика дослідження.

Звертаючись до проблематики інтегративної ролі принципів права у правовій системі, дозволимо собі вийти дещо за межі визначеного об'єкта (правова система) і спробувати аргументувати фактор інтегрованості поза межами правової системи, яка знаходиться в підпорядкованому стані по відношенню до системи вищого рівня – суспільство. Йдеться про зовнішню інтеграцію, яка забезпечується дією принципів права, властивості яких мають інколи універсальний характер, що виявляється по відношенню не тільки до правових, але й до неправових явищ у соціальному середовищі. Скоріше за все це можна пояснити поширенням регулятивного впливу права на всі основні сфери суспільного життя, в процесі якого визначальну роль мають принципи як основоположні ідеї права, в яких інтегровано загальносоціальні інтереси та цінності. Отже, один із постулатів, який отримав свою відповідну аргументацію, це теза про зовнішню спрямованість інтеграційного впливу принципів права, що виявляється опосередковано у взаємодії правової системи із соціальною системою (суспільство) завдяки інтегративним властивостям принципів права [9, с.306-309].

Проте найбільш важливим завданням в контексті проведеного дослідження є виявлення фактів або прикладів інтеграції окремих явищ всередині самої правової системи, що і дозволить аргументувати здатність принципів права виконувати роль інтегративного елементу.

Враховуючи, що право є рівним масштабом поведінки для всіх своїх адресатів, проявом соціальної справедливості, що реалізується у взаємодії різнопланових суб'єктів соціальних відносин, можна стверджувати, що принципи рівності, свободи та справедливості, на яких ґрунтується право, дозволяють об'єднувати інтереси не тільки споріднених груп населення, але й тих, що знаходяться у протилежних сторонах. Здатність поєднувати індивідуальні та групові інтереси соціальних суб'єктів і є тим яскравим приладом прояву інтегративної функції права, а отже і його принципів. Завдяки загальновідомим, перевіреному часом догматам, таким як «відповідальність тільки за вину», «що не заборонено законом, то дозволено» тощо відбувається упорядкування суспільного життя, гармонізація потенціальних зусиль найрізноманітніших груп населення, завдяки чому всі елементи правової системи функціонують як єдиний цілісний організм. Правова система не може функціонувати відокремлено від суспільства,

тому гармонічність і цілісність його розвитку, створює відповідні умови для гармонізації та цілісності всієї сфери права [8, с.20-21].

Інтегративність як властивість принципів права виявляється не тільки на загальному рівні зовнішнього або внутрішнього спрямування, але й в окремих частинах правової системи, таких як ідеологічна, нормативна, процесуальна та інституційна, що не можна не помітити і що є підставою у системному мисленні прийти висновку про причинно-наслідковий зв'язок між єдністю окремих частин та цілісністю всієї системи, елементами якої вони є [8, с. 20-21].

В ідеологічному блоці правової системи принципи права складають не тільки її зміст. Такий підхід був би не виправданий. Власне ідеологія не може існувати без фундаментальних ідей, на яких ґрунтуються відповідні системи знань про правову дійсність, про призначення права та його окремих явищ. Принципи права наповнюють правничу ідеологію фундаментальними знаннями, що створюють можливість для подальшого мислення в процесі правової аргументації, моделювання, прогнозування. Завдяки принципам права відбувається гармонійне поєднання знань про право, правовий устрій суспільства та держави, про засоби, способи та механізми реалізації соціальних цінностей, що знайшли своє втілення у нормативну частину правової системи. Таким чином, наявність головних, висхідних ідей у правовій свідомості членів суспільства дозволяє будувати гармонізовану цілісність правових знань, що свідчить про об'єднуючу, інтегруючу роль принципів права в межах ідеологічної частини правової системи [9, с.314-315].

Не менш важливою виявляється інтегруюча роль принципів права у нормативній частині правової системи, виявляється у досягненні балансу, узгодженості та гармонізованості між регулятивними засобами, роль яких полягає у забезпеченні узгодженості поведінки соціальних суб'єктів. При цьому формування нормативного матеріалу відбувається відповідно до цілого ряду правил та вимог, що складають зміст поняття юридичної техніки або техніки нормотворення. Серед цих правил вагоме місце займають принципи права («закон має вищу юридичну силу до підзаконних правових актів», «правовий текст повинен мати доступну форму для сприйняття», «не допускається використання термінів, які б були незрозумілими у своєму значенні», «кожний правовий акт приймається виключно в межах своєї компетенції», «не допускається зворотна дія закону, окрім випадків спеціально вказаних законодавцем»).

Інтегративний аспект розуміння принципів права також яскраво виявляється у сфері правової діяльності, де відбувається фактичне поєднання доктринального та практичного рівнів. Цілий ряд принципів, як сукупність основоположних засад, на сьогодні характеризують, наприклад, діяльність органів державної влади (законності, демократизму, гуманізму, відповідальності, розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову тощо), забезпечуючи єдність влади. Їх визначення є результатом інтелектуальної діяльності багатьох поколінь, проте їх втілення у роботу органів державної влади є фактом інтегрованості принципів права (доктринальний рівень) у реальне (практичний рівень) [9, с. 314-315].

Вивчення принципів права як інтегративного елемента правової системи потрібно також розглядати через призму їх функцій, які дозволять пояснити – яким чином відбувається інтеграція складових елементів системи або її частин, як працює цей системозберігаючий механізм. З цією метою пропонується зупинитися на найбільш показових напрямках впливу принципів права як їх функціях всередині системи, а саме: системоутворююча, регулятивна, правозаповнююча, ціннісна, правотворча, ідеологічна.

Враховуючи, що принципи права становлять основу для будь-якої галузі права, можна передбачити, що завдяки системоутворюючій функції, їх роль надзвичайно важлива для правильної внутрішньої побудови галузі, правильного нормотворення та правозастосування.

Ця функція принципів спрямована на забезпечення єдності всієї системи права та узгодженості між її компонентами. Норми права як похідні від принципів елементи, повинні перебувати у відповідності з принципами права, а у разі їх суперечності необхідно змінювати зміст норми. У випадку виявлення невідповідності тих чи інших норм принципам права вказані норми повинні бути скасовані, або ж змінено їх зміст [5, с. 224].

Системоутворююча функція принципів права також полягає в тому, що вони втілюють фундаментальну рису, вказуючи на вибудовані суспільством загальні засадничі ідеї, інтелектуально-ціннісні установки. Ідеали правової справедливості, що знаходять свої витoki в природно-правовій доктрині права. Вони виступають сполучним чинником між природним та позитивним правом, намагаючись трансформувати ідеї права в законодавчі акти.

Слушною є думка А. Барака, який зазначив, що правова система не може підтримуватися одним

лише тілом права, бо тілу правової системи потрібна душа, можливо навіть над-душа [11, с. 89]. Принципам права відведена роль «душі» права, наповненої ціннісними засадничими ідеями. Вони мають становити фундамент будь-якого закону, а їх втілення – це основа для визначення легітимності позитивного права.

Таким чином, інтегративність проявляється у поєднанні нормативної конструкції із фактичним реаліями людського буття, єднанні суспільства та держави, яка створює умови для нормального існування соціуму, поєднанні всіх правових явищ у певну цілісність, що утворюється відповідно визнаних суспільством і правом ідеалів.

Не менш важливе значення для вивчення ролі та значення принципів права має регулятивна функція, яка полягає в тому, що вони (принципи) вказують на найбільш бажані моделі й орієнтири поведінки людей, надають можливість особистості визначити власні життєві цінності і бажання, формують пріоритети та уявлення про законне і протизаконне, відповідальність перед суспільством, державою, співгромадянами [12, с. 17].

У науковій літературі простежується думка, що регулятивний вплив на правові явища принципи права здійснюють не самостійно, а через норми права, в яких вони відображені. Як влучно з цього приводу зазначає О. Старчук, регулятивність є факультативною ознакою принципів права, оскільки останні є підґрунтям для формування регулюючої норми права [13, с. 41]. Безперечно, що принципи та норми права виражають регулятивний вплив на суспільні відносини. Однак, вважаємо, що в принципах права цей вплив більш виразний, оскільки вони становлять фундамент всього правового життя, визначають напрямки та тенденції правового регулювання і виступають внутрішніми регуляторами поведінки особи. Більшість членів суспільства керується ними в своїй поведінці, не завжди знаючи конкретний зміст норм [14, с. 72-73].

Саме тому, об'єднаність принципів права проявляються шляхом поєднання внутрішніх уявлень особи про належну поведінку, власні бажання та мораль.

На наш погляд, новою функцією принципів права, що має інтеграційну властивість є правозаповнююча. Справа у тому, що принципи права відносяться до тієї групи правових явищ, які неможливо запровадити, лише прийнявши нормативний акт. Це процес, який формується століттями і приходиться крізь історичні зміни та випробування людства. Тому, перш за все, проблема застосування принципів права та виконання їх вимог полягає в тому, що суспільству

та людині, яка є її центральною ланкою, потрібно змінювати тип праворозуміння, визнаючи пріоритетність природного права над позитивним законом.

Введення принципів права в законодавство сприяло тому, що їм відвели роль врегулюванню прогалів в законодавстві. Тобто, за відсутності відповідного закону, який би врегулював певні правовідносини, необхідно звертатися до принципів права. За таких умов, принципи права стають єдиною можливою основою застосування права, що вказує на їх пряму дію [15, с. 58]. Разом з тим, важко погодитися з тим, що вони наділені безпосередньо прямою дією. У ситуації із зверненням суб'єктом правозастосування до аналогії права, що, по суті, є застосуванням принципів права, спочатку потрібно віднайти схожу норму закону, яка регулює подібні відносини. Безпосередня дія принципів права на суспільні відносини реалізується лише після пошуку можливого врегулювання в законі.

Практика єдиного органу конституційної юрисдикції і вищих судових органів України, а також судових органів інших держав, міжнародних судових установ виявляє значний потенціал принципів права у правозастосуванні. Принципи права мають відігравати провідну роль не тільки при подоланні прогалів у формальному праві, але й при вирішенні колізій норм права і навіть при «звичайному» правозастосуванні [3, с. 218]. Вважаємо, що правозаповнююча функція принципів права повинна проявлятися в можливості впливу на суспільні відносини, коли норма права не в змозі повноцінно вирішити ситуативну проблему, що може потягти за собою загальне суспільне незадоволення. Так, наприклад, ст. 8 Цивільного кодексу України вказується, що «у разі неможливості використати аналогію закону для регулювання цивільних відносин вони врегульовуються відповідно до загальних засад цивільного законодавства». Такими засадами є принципи справедливості, добросовісності та розумності (ст.3) [16].

Отже, інтегрованість проявляється у можливості принципів виступати допоміжним джерелом права при вирішенні нерегульованих нормативно правовідносин, подоланні колізій, поєднуючи у собі нормативну та доктринальну складову праворозуміння.

Наступною функцією принципів права є ціннісна, актуальність існування якої обумовлена визнанням людини найважливішою соціальною цінністю. У зв'язку із цим, пріоритетним нині є вивчення «загальнолюдських принципів права», що є керівним началом та безпосереднім втіленням природних прав людини, невід'ємних від особи, не

обмежених ні в часі, ні в просторі. Цей феномен досліджується наукою як найбільший здобуток цивілізації, проте і на сьогодні ця сфера юриспруденції вимагає поглиблення та удосконалення.

На думку Т. Фулей, загальнолюдськими (загальноцивілізаційними) принципами права є зафіксовані у позитивному праві його універсальні нормативні засади, які напрацьовані людством як глобальною макроцивілізаційною системою, об'єктивно зумовлені потребами і рівнем розвитку людської цивілізації та втілюють її найкращі духовно-культурні здобутки у правовій сфері, визначають сутність і спрямованість правового регулювання, а також придатність до застосування у будь-якій системі права [7, с. 8]. Загальнолюдські принципи права вважаються основоположними ідеями, що створювалися століттями та є надбанням багатьох поколінь. В їх основі лежать спільні, загальнолюдські цінності, досвід людської цивілізації. Вони безпосередньо слугують основою забезпечення людського існування, тому що орієнтовані на людину, на природу її буття і є цілковито антропоцентричними. Вони не здійснюють поділу на людей і громадян, оскільки вони покликані бути основою права, яке виступає суспільним регулятором для всіх суб'єктів правовідносин.

Попри те, важко визначити перелік загальнолюдських принципів права, оскільки в них відсутня чітка вираженість та стабільність змісту. Ознакою, яка дозволить їх відрізнити від інших правових принципів є втілення в них правових ідеалів, що включають свободу, рівність та справедливість [6, с. 224]. Ці правові ідеали тісно пов'язані один з одним і складають правову основу загальнолюдських принципів права.

Наступну функцію, що можна виокремити є правотворча, особливість якої полягає у тому, що в процесі такого творення відбувається встановлення певних стандартів. Стандарти права можна розглядати як норму права, що носить обов'язковий характер і закріплюється міжнародними нормативними актами, таких як Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод та ін., які мають за мету втілення вибудованих спільних цінностей, принципів, соціальних, економічних, культурних стандартів на міжнародному та європейському просторі, які можуть не мати нормативного закріплення в міжнародних юридичних актах, оскільки формуються в процесі застосування міжнародного права та права ЄС в залежності від юрисдикції. Наприклад, за відсутності юридичного закріплення, Суд ЄС у своєму рішенні "фіксує"

певний європейський стандарт у сфері захисту прав людини як політико-правовий принцип, який ґрунтується на узагальненні особливостей правових систем держав-учасниць, її правозастосовчої практики, доктрини та ін. [17, с. 405]. Це, певною мірою, обумовлене відсутність чіткого переліку стандартів, проте не перешкоджає їх постійному застосуванню, що є ознакою правової системи ЄС, вказуючи на природньо-правове походження європейських стандартів права.

Отже, за допомогою проголошення загальнолюдських цінностей основоположними загальнообов'язковими принципами відбувається поєднання нормативного елементу національних правових систем із міжнародними та європейськими стандартами.

Не менш важливою за своїм значенням є ідеологічна функція принципів права, яка поєднує у собі аспекти історичності та стабільності. Особливість стабільності проявляється у тому, що принципи володіють більшою стійкістю до історичних змін суспільства у порівнянні з нормами права. Усталений характер принципів права пов'язаний з їх природою, оскільки принципи це вихідні засадничі ідеї. Зміна принципів права пов'язана з якісним перетворенням системи права, її розвитком на інших керівних засадах, на новій ідейній основі [18, с. 44], в той час норми права мінливі, переосмислюються в залежності від історичного періоду розвитку суспільства, від практичних потреб життя, що постійно змінюється.

Разом з тим, стабільність принципів права не позбавляє динамічності розвитку цього правового явища та можливості еволюціонувати із суспільством. Принципам права властивий постійний процес внутрішнього розвитку, внаслідок чого вони отримують життєву силу та імпульс для засвоєння нових сфер свого застосування [19, с. 239].

Стабільний характер принципів права не заперечує їх відповідності певним етапам розвитку права. Стійкість принципів прямо обумовлена правовою дійсністю, яку вони відображають. Зв'язок стабільності з правовою дійсністю виявляється в розумінні права, що вказує на історичний характер принципів права.

Таким чином, інтеграційність принципів проявляється у поєднанні усталених (загальнолюдських) апробованих часом та змінюваних видах принципів, внутрішнє наповнення яких є іманентним у відповідності до фактичних обставин існування правової системи.

Висновки. Отже, за результатами використання запропонованого методологічного інструментарію

та відповідного пізнавального алгоритму можна прийти до висновку про те, що інтеграційна роль принципів права виявляється у двох напрямках функціонування правової системи – у зовнішньому та внутрішньому. У зовнішньому напрямку їх роль полягає у забезпеченні інтеграції правової системи у систему вищого рівня, якою є суспільство, що дозволяє стверджувати про опосередкованість впливу принципів права.

У внутрішньому напрямку роль принципів права виявляється безпосередньо як у фактах

забезпечення взаємодії окремих явищ, так і у факті самого існування власне правової системи, у якій поєднуються правові ідей та цінності, групові та індивідуальні інтереси, динамічні та статичні явища дійсності, гармонійна взаємодія яких досягається втіленню принципів, спрямованих на досягнення сталості, єдності, функціональності, несуперечності складових елементів та розвитку правової системи як цілісності.

Література:

1. Скрипнюк О. Європейський вибір України: проблеми реалізації принципу законності. *Право України*. 2009. №1. С. 97-101.
2. Козюбра М.І. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11 С. 142-164.
3. Уварова О. О. Шляхи дослідження правозастосовної функції принципів права. *Форум права*. 2007. №2. С. 217-219.
4. Аскин Я. Ф. Принципы в системе философского знания. Принцип развития /Под ред. Я. Ф. Аскина. Саратов: Изд-во Саратовск. ун-та, 1972. 295 с.
5. Теория государства и права; под ред. В. К. Бабаева. М.: Юристъ, 2002. 592 с.
6. Скакун О. Ф. Теория держави і права: Підручник. 2-е вид. / Пер. З рос. Харків: Консул, 2005. 656 с.
7. Фулей Т. І. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Київ, 2003. С.7.
8. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. К., 2005. 32 с.
9. Кашкін С. Ю. Інтеграційне право як концентроване вираження порівняльного права: поняття, тенденції та етапи розвитку. *Порівняльне правознавство*. № 3-4. 2012. С. 306-309.
10. Кравчук М. В. Теорія держави права (опорні конспекти): навч. посіб. для студ.ЗВО. Вид. 3-є, переробл. й доповн. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 524 с.
11. Барак А. Судейское усмотрение; пер. с англ. М.: Норма, 1999. 376 с.
12. Матузов Н. И. Принципы права как объект научного исследования (вместо введения). *Принципы российского права: общетеоретический и отраслевой аспекты*; под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. Саратов: Изд-во ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2010. С. 11-28.
13. Старчук О. В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 40-43.
14. Социология и право / Под ред. Ю. А. Тихомирова, В. П. Казимирчука. М.: Наука, 1973. 356 с.
15. Оніщенко Н. Гармонізація правової системи України: основні напрями та тенденції [електронний ресурс]: *Юридична газета*. №18 (78). 28 вересня 2006. URL. <http://www.yur-gazeta.com/article/383/html> (дата звернення 12.02.2020 р.).
16. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356 від 16.01.2003 № 435-IV. URL. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1445535484473478> (дата звернення 20.01.2020 р.)
17. Верховенство права: традиція доктрини і потенціал практики / М. Г. Патей-Братасюк, В. Д. Гвоздик, О. Г Мурашин та ін.; за заг. ред. М. Г Патей-Братасюк: Монографія. К.: Видавництво Європейського університету, 2010. 536 с.

18. Фулей Т. І. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні: дисерт. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львів, 2003. 253 с.
19. Ллойд Д. Идея права; пер. с англ. М.: Югона, 2000. 416 с.
20. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання): дис. на здобуття наук. ступеня. д. юрид. наук: спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень; 12.00.02 – конституційне право. Київ, 1998. 382 с.